

ממדף הספרים

המחשב ונוצת האווז

על הספר "הכרעה" מאת אבי קובר, (ת"א, מערכות, 1995)

אל"ם (מיל') ד"ר שמואל גורדון

ספרו החדש של אבי קובר עוסק באחת הסוגיות המרכזיות בתפיסת הביטחון הישראלית ובדוקטרינה של צה"ל. למרות מרכזיותו לא זכה עד עתה מושג ההכרעה לעיון תיאורטי ולמחקר היסטורי יסודי, ולכן יש חשיבות למחקר הנחשוני של קובר. המחבר שם לעצמו שתי מטרות: האחת – לפתח מסגרת תיאורטית ולאפיין את תהליך ההכרעה. השנייה – לנתח את תופעת ההכרעה הצבאית במלחמות ישראל.

חלקו הראשון של הספר אכן דן במסגרת התיאורטית, מגדיר את המושג, מתאר את תהליך ההכרעה, את התנאים ואת דפוסי הפעולה להשגתה. ראשית מגדיר קובר את המושג הכרעה צבאית קונבנציונלית ברמה האסטרטגית, שהיא נושא הספר. לפי הגדרתו, משמעות המושג הינה שלילת כושר הלחימה של היריב במהלך מלחמה בשדה הקרב באמצעים צבאיים, עד כי יקשה עליו להתאושש במשך אותה מלחמה. ההכרעה לפי קובר היא תהליך רב ממדי, שפועלים בו בכפיפה אחת יסוד שיקולי ויסוד הסלמתי. במקום נקודת הכרעה מציע קובר את "מפתן ההכרעה", שהוא תחום או רצף ולא נקודה בדידה. קיימים שלושה אינדיקטורים מקובלים לזיהוי הכרעה: יחסי אבדות, שיעור ניצול עתודות וכיבוש שטח. הכרעה אסטרטגית מושפעת ממספר תנאים – צבאיים ומדיניים. קובר מונה את התנאים העיקריים: האויב, יחסי כוחות, מאפייני שדה הקרב ובמיוחד יחסי אש ותמרון, מידת מעורבות חיצונית צבאית ומדינית והיחסים בין הדרג המדיני לצבאי. לדעת המחבר, יחסי הכוחות הם הגורם החשוב ביותר להכרעה, וכמו רבים מהוגי הדעות הצבאיים בישראל נוטה להפחית משעבודה של העוצמה הצבאית לתנאים המדיניים, שמעולם לא אפשרו לישראל להכריע את אויביה.

הפרק הבא לאחר מכן עוסק בדפוסי הפעולה להשגת הכרעה. דפוסים אלו מתחלקים לפי ממדי הזמן והמרחב, או בחלוקה אחרת: למאפייני מלחמה התקפית מול מלחמה הגנתית. מסקנת המחבר היא, כי זהו המשתנה היחיד המשפיע על עצם היכולת להשיג הכרעה. החלק התיאורטי הינו כבד וקשה לקריאה, עד כי הייתי ממליץ, אולי, רק לאנשי מקצוע לעיין בו.

ליתר המעוניינים מומלץ לעבור לחלק השני, העוסק במלחמות ישראל. חלק זה מתחיל בתיאור תפיסת הביטחון של ישראל ובמקומה של ההכרעה הצבאית במסגרת זו. למעשה מציג קובר שאיפה להכרעה כעיקרה וכמיצויה

של הדוקטרינה הצבאית ותפיסת הביטחון של ישראל, עד כי קשה להפריד ביניהן. לאחר מכן סוקר קובר את מלחמות ישראל אחת לאחת בהתאם למסגרת התיאורטית שפיתח, כלומר חקירת תהליך ההכרעה, התנאים להשגתה ודפוסי הפעולה. אולם לעניות דעתי, עיקר העניין והחשיבות של מחקר היסטורי השוואתי זה הוא דווקא התיאור הביקורתי של כל מלחמה ומלחמה. אחד הפרקים המעניינים ביותר עוסק במלחמת יום הכיפורים. בפרק זה לא נרתע קובר מלמתוח ביקורת נוקבת על האסטרטגיה הישראלית בהכנת הכוח למלחמה – בעיקר הזנחת גורם האש – ובניהול השלבים הראשונים של המלחמה – ההיצמדות לגישה התקפית בניגוד לתנאי הפתיחה, שחייבו גישה הגנתית. יחד עם זאת מאמין קובר, כמו רבים אחרים המסרבים ליטול קורה מבין עיניהם, כי הושגה הכרעה ישראלית במלחמה, לפחות בזירה המצרית. כמו כן מעניין לקרוא את הפרק האחרון, שבו מסכם קובר את מסקנותיו. לדעתו, ניתן לאתר מגמה עקבית ליניארית של הפיכת זרוע האוויר לזרוע שבה תלויה היכולת להשיג הכרעה במלחמה. מסקנה זו דומה ללקחים שהפיקו מומחים רבים בעולם ממלחמות ישראל וממלחמת המפרץ. למרות זאת עדיין נאלץ חיל האוויר להיאבק על משאבים חיוניים לשימור יכולת ההכרעה.

אין צורך לקרוא את הספר לפי הסדר, שכן כל פרק עומד בפני עצמו. קורא המתעניין במלחמה מסוימת יכול לדלג היישר אל הפרק העוסק בה.

התחומים העיקריים של המקצועות הצבאיים ותחומי העיסוק של אנשי הצבא היו בעבר המלחמה, המערכה, האסטרטגיה והטקטיקה. אלה היו התחומים שבהם התגדר כל מצביא בעל הערכה עצמית. המחקר הביטחוני והצבאי התרכז אף הוא בתחומים אלה. כך נוצרה זהות רבה בין העיסוק הצבאי לבין המחקר האקדמי. כתוצאה מזהות זו נוצרה הבנה כללית, כי חקר מלחמות העבר הינו עמוד השדרה של לימוד האסטרטגיה, הטקטיקה והמקצוע הצבאי בכלל. ההתפתחות האיטית של כלי הנשק גרמה לכן שאפילו קלאוזביץ, הנחשב לגדול חוקרי המלחמה, לא התייחס במידה מספקת לטכנולוגיה צבאית כגורם משפיע על התפתחות האסטרטגיה והטקטיקה. זוהי דוגמה אופיינית למוגבלות היחסית של המחקר בעבר. כלי העבודה של קציני הצבא ושל חוקרי ההיסטוריה היו עיפרון, נייר ושולחן חול. השימוש באותם כלים אפשר להיסטוריון להתמודד שווה בשווה עם קציני הצבא.

כיום צבא וביטחון קשורים בכל מגוון ההיבטים השונים של חיי האומה, עד כי קשה להפריד ביניהם. בעבר עסקו הלימודים האסטרטגיים בעיקר בלחימה עצמה, בעוד שכיום קהילת הביטחון שמה דגש על סוגיות רחבות יותר – כמו ביטחון לאומי ותכנון ובניין הכוחות – לא פחות מאשר על הפעלת כוחות במלחמה. דגש זה נובע עקב מסכת של אילוצים חברתיים וכלכליים ועקב מגוון האפשרויות הטכנולוגיות אשר גוזלות משאבי עתק.

מאז מלחמת העולם השנייה מתפתחת החברה המודרנית בצורה מואצת ביותר. שניים מהביטויים העיקריים של תאוצה זו הינם ההתפתחות הטכנולוגית והיווצרות מגוון רחב של מקצועות ותחומי לימוד חדשים שלא היו קיימים קודם לכן. כך גם קהילת הביטחון מתאפיינת על-ידי מגוון רחב של מקצועות חדשים, שנוספו למקצועות הלחימה המסורתיים דוגמת תותחן, שריון, צנחן וטייס. המקצועות הנוספים דומים למדי למקצועות אזרחיים ואף נרכשים באוניברסיטאות אזרחיות או צבאיות שמתנהלות במתכונת אזרחית. בנקל אפשר למצוא בכל ארגון צבאי גדול מספר רב של כלכלנים, מהנדסים, פסיכולוגים, חוקרי ביצועים, אלקטרוניקאים, אנשי מחשב ועוד. העיסוק הצבאי הופך כמותי יותר ויותר. לא עוד הערכות תיאורטיות חסרות משמעות ובלתי ניתנות להשוואה, אלא איסוף ועיבוד נתונים, התייחסות למשאבים נתונים וחיפוש מאזני תועלת-עלות מיטביים. "כלי העבודה" של העיסוק הצבאי הפכו להיות יקרים ביותר: מחשבים מהירים, סימולציות מורכבות, משחקי מלחמה משובצי מחשב. התפתחות חשובה נוספת של ארגונים צבאיים הינה שרוב המוצרים של הארגון הינם פרי עבודה אינטגרטיבית של מספר רב של בעלי מקצועות ותפקידים שונים.

חוקר העוסק באסטרטגיה וביטחון לאומי מוצא עצמו ניצב מול סדרת אתגרים קשים ביותר. כדי להתמודד עם התופעות של המלחמה ושל הארגון הצבאי עליו לרכוש ידע במגוון רב של מקצועות ושל דיסציפלינות מדעיות, עליו להבין ולהתנסות בשימוש ובהפעלה של אמצעים, לרדת לעומקם של תהליכים מורכבים ולהתמודד עם פאזל רב-חלקים שיוצר את האסטרטגיה המודרנית: החלטות על בניין כוח, בחירה בין חלופות, איסוף, מיון ועיבוד מידע על הארגון ועל האויב ועוד. במילים אחרות, עליו לרכוש ידע רב, ועליו להתמודד עם התוצאות של עבודת צוותים רבים ומקצועיים. ידע זה כרוך

הינה שלילית. המטרות שהציבה ישראל במלחמותיה (פרט למלחמת לבנון) היו בעיקרן צבאיות ולא מדיניות: לעיתים הייתה זו הדיפת תוקף – במלחמת השחרור ובמלחמת יום הכיפורים; ולעיתים קידום פני איום מתגבר ברמות שונות – במבצע קדש ובמלחמת ששת הימים. ישראל לא ראתה ואינה רואה במלחמה ובהכרעה את המשך המדיניות באמצעים צבאיים, אך אין המעז לקרוא תגר על קלאוזביץ. קשה אומנם להקיש מן העבר אל העתיד, אולם גם בחינת יכולתה של ישראל כיום מעוררת ספקות רבים לגבי אפשרויותיה לממש אי פעם מטרות מדיניות ראשיות באמצעות מלחמה. רבין ז"ל שב והכריז כי אין לישראל שאיפות כאלו: "אל מול האיום הצבאי נושאת האסטרטגיה של מדיניות הביטחון אופי הגנתי... שכן למדנו שכל ניסיון בעבר להשיג יעד פוליטי מרחיק לכת... עלה בתוהו" (רבין ב-1988). לכן עקרון יסוד של האסטרטגיה ושל תפיסת הביטחון הישראלית אמור להגדיר כי המלחמה [וההכרעה] אינן מכשיר להשגת מטרות מדיניות. כאשר לא ניתן לסגל את האמצעים למטרות, יש לסגל את המטרות לאמצעים. כלומר: כאשר לא ניתן להכשיר תנאים מדיניים, חוסן פנימי ואמצעים אחרים משלימים לעוצמה הצבאית, הדרושים להכרעה מלאה – יש להתוות מטרות מוגבלות יותר (הכרעה מוגבלת וחסכונית), שתתאים ליכולת הלאומית הכוללת. לסיכום: למרות כלי הניתוח השמרניים יש חשיבות מרובה לעיון בספר זה. חשיבותו הינה בהיותו "זריקת חיסון" נגד שאיפה שגויה להשיג הכרעה מלאה. שומה על קברניטי הצבא היום ובעתיד לעיין בספר זה כדי להימנע מקרבות הכרעה עתירי נפגעים.

במתודולוגיות כמותיות, בסטטיסטיקה, בחקר ביצועים, בכלכלה, בהנדסה ובאלקטרוניקה. לעומת המהפכה הנמשכת בבניין העוצמה הצבאית ובלוחמה המודרנית קיימת סטגנציה מסורתית בקרב החוקרים. רבים מהם עדיין משקיעים את עיקר מרצם והאינטליגנציה הטבעית שלהם בקריאת מסמכים וספרים על מלחמות שכוחות ונרתעים מרכישת ידע חיוני להבנת תהליכים ודינמיקה של אסטרטגיה ולוחמה מודרניות. אפשר "לחשוד" כי כמה מהם נמנעים מכתובה במחשב ועדיין כותבים עם נוצת אווז. כאשר נוסף לכך החיסרון הטבעי הכרוך במחקרו של איש בודד או של צוות קטן מול יצירה קיבוצית ענפה, הרי שנוצר פער משמעותי ביותר בין תהליכים היסטוריים לבין חוקריהם.

אבל ההיסטוריה הרי נכתבת על-ידי מומחים לכלכלה, למדיניות, לסוציולוגיה ולניהול. הניתן להתעלם מהם? ובכן, יש צדק מסוים בטענה זו. הוואקום שנוצר בחקר האסטרטגיה והמלחמה המודרניות חייב להתמלא. ואכן קיימת תופעה, ההולכת ומתחזקת בתהליך לא מוסדר ולא מוצהר, של מעבר הדגש מלימודים צבאיים ומלימודי ביטחון לאומי לתחומים אחרים. חוקרים מדיסציפלינות שונות עוסקים בלימוד צבא וביטחון. חוקרים אלה מצוידים טוב יותר בידע ובמתודולוגיות הדרושים ומצליחים לחדור לעומק הסוגיות ולהשתמש בכלים דומים יותר לכלי העבודה הצבאיים. העיסוק בלוחמה מודרנית אינו רק תחביב של גנרלים בגמלאות ושל פרופסורים, אלא מכשיר לרכישת תובנה פרקטית ופרגמטית בסוגיות העיקריות של מלחמה, של ביטחון לאומי ושל בניין הכוח בהווה ובעתיד. ללא הבנה סבירה של המאפיינים ושל כיווני ההתקדמות של הטכנולוגיה הצבאית והשפעתה המכרעת על הביטחון, על המלחמה ועל ההכרעה אין טעם במחקר ובעיון בתוצאותיו.

ההכרעה במלחמה באה לשרת מספר מטרות ברמה האסטרטגית, כגון אילוף האויב לסיים מלחמה, סיום מלחמה בעמדת כוח, רכישת קלפי מיקוח לקראת שלב המשא ומתן שבעקבות הלחימה וחיזוק אלמנט ההרתעה של ישראל. אמרתו המפורסמת של קלאוזביץ, כי המלחמה הינה המשך המדיניות באמצעים אחרים, מקובלת ביותר. האומנם מאששת ההיסטוריה של מלחמות ישראל קביעה זו? האם הושגו מטרות מדיניות ראשיות באמצעות מלחמה פרט להפסקתה? סקירת מלחמות ישראל במקביל לסקירתו של קובר מבהירה כי התשובה לשאלות אלה